

Б. ЯКИМОВИЧ
(ЛЬВІВ)

РОМАН ШУХЕВИЧ – СТРАТЕГ І ТАКТИК ПОВСТАНСЬКИХ ВІЙСЬК

Цю статтю присвячую
героєві Визвольного руху,
легендарному командирові
“Вороному”, полковникові
УПА Василеві Левковичу

У рік 60-річчя створення Української Повстанської Армії доводиться констатувати, на жаль історіографія про життя і діяльність її головного командира досить незначна. Ми маємо численні фрагменти спогадів про Р.Шухевича (“Шуха”, “Дзвона”, “Шуку”, “Тура”, “Лозовського”, генерала Тараса Чупринку), але цей матеріал розкиданий по багатьох періодичних виданнях, меморіальних збірниках. Натомість окремої книжки спогадів друзів і однодумців, тих, хто знав його особисто, досі нема. Зрозуміло, що Роман Шухевич через вибрану ним самим долю, не був людиною публічною, але зібрати і опублікувати в одній книжці все, що написано про генерала, підготувати науково-критичну біографію чи монографічне дослідження про його життя і діяльність вважаю дуже потрібною і нагальною справою: всього через п’ять років Україна буде святкувати 100-ліття від дня народження однієї з найпомітніших постатей серед українців у ХХ ст. А це необхідно бодай тому, що виховане на писаннях Я.Галана, Кліма Дмитрука, В.Масловського, В.Давиденка та їм подібних, покоління, яке засідає в парламенті держави, ніяк не може розрізнити тих, хто поклав життя за незалежність і тих, хто проти цієї незалежності боровся. Тому й досі не визнано вояків УПА як ветеранів війни, тому прізвища Р.Шухевича нема на сторінках довідників, що вийшли до 10 річниці незалежності України¹, тому маємо серйозні проблеми в розбудові національної держави.

Оцінити заслуги Романа Шухевича – генерала Тараса Чупринки як стратега і тактика повстанської війни – складне завдання, тому ставлю собі за мету означити

¹ Біографічних даних про Р.Шухевича нема в державному виданні, яке вийшло до 10-ї річниці проголошення незалежності України і дароване делегатам III Всесвітнього форуму українців: Видатні діячі України минулих століть: Меморіальний альманах. – Київ: Євроімідж, 2001. – 624 с. (Серія “Золоті сторінки української еліти”). Головами редколегії цього альманаху були В.Смолій та І.Драч, а головним редактором О.Шокало. Зміст фундаментальної книжки: Уряди України у ХХ ст. : Наукове документальне видання / Ред Рада А.Н.Кінах (голова); Відп. ред. В.М.Литвин. – Київ: Наукова думка, 2001. – 608 с. – засвідчує, що знову повністю зігноровано Акт відновлення української держави 30 червня 1941 у Львові (голова уряду Я.Стецько), утворення в липні 1944 р. Української Головної Визвольної Ради – уряду воюючої України (голова УГВР К.Осьмак, голова Генерального секретаріату Р.Шухевич). У справді розкішному альбомі: Україна: Віхи історії / Голова ред. ради В.А.Смолій. – Київ: Мистецтво, 2001. – 432 с.; іл., – фотографія Р.Шухевича і кілька світлин вояків УПА є тільки на с. 322-331, натомість “вождів” СРСР та УРСР в цій книжці не злічити. Мізерна інформація про діяльність УПА міститься в книжці: Литвин В.М., Смолій В.А., Шпаковатий М.І. Ілюстрована історія України. – Київ: Видавничий Дім “Альтернативи”, 2001. – 352 с. – див. с. 217. Іронія долі – світліну Р.Шухевича поміщено на тій сторінці, де поміщено фото, на якому зображено, як радянський маршал, українофоб Г.Жуков підписує акт про капітуляцію. Німеччини в Карлсгорсті 8 травня 1945 р. Одіозним, по суті, є т. зв. довідник “100 найвідоміших українців. – Київ: Книжковий Дім “Орфей”, Москва: В-во “Вече”. – 2002. – 584 с. – шукає там Р.Шухевича – годі, хоч в анотації книжки твердиться, що там подано “Сто портретів представників українського народу – це долі ста непересічних постатей, які присвятили себе боротьбі і розбудові української держави, ратним подвигам і політичній діяльності...”. Очевидно, що в наведених книжках ніде не згадано й про Є.Коновальця та С.Бандеру.

тільки узагальнювальні напрямки саме цієї його діяльності, бо для осягнення таланту одного з найвидатніших теоретиків повстанської війни ще потрібно провести значну дослідницьку працю.

Це справа і відповідальна, і нелегка. Попри усі складнощі з вірогідними архівними матеріалами, все-таки існують великі недосліджені масиви. Як справедливо відзначив проф. Ярослав Дашкевич у статті "Чи відкриються невідомі сторінки історії УПА?"², уважне і докладне, об'єктивне, і безсторонне і критичне використання архівів Москви (зокрема т. зв. Штабу боротьби з бандитизмом), Києва, Мінська, Варшави дасть можливість кинути нове світло на важливі проблеми історії ОУН та УПА, зокрема й на діяльність найвищого проводу і головного командування.

І ця робота, хоч і зі значними труднощами, ведеться. Вийшли праці монографічного характеру, збірки документів (І.Білас³, В.Сергійчук⁴, Є.Місило⁵, А.Кентій⁶, збірники про депортації⁷ та ін.). У 1995 р. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України спільно з Державним комітетом архівів України започаткував нову серію "Літопису УПА", у яких публікуються документи до історії УПА, що збереглися у вітчизняних архівосховищах. Нові джерельні матеріали, а також узагальнення всього, що зібране і надруковане в діаспорі, відоме з публікацій про національно-визвольний рух в Україні, написане чужоземними авторами, дозволить значно доповнити, а то й переоцінити масштаби і досягнення боротьби українського народу за право жити в самостійній державі.

Щоб краще проілюструвати подальший виклад матеріалу про Р.Шухевича як видатного політичного діяча, стратега і тактика повстанської війни нагадаю коротко штрихи до біографії, які стосуються безпосереднього набуття ним військового фаху.

Виховувався у глибокопатріотичній родині. Ще змалечку полюбив спорт. Після переїзду родини до Кам'янки-Бузької і постійних купань та веслування на Бузі, досягнув значних спортивних результатів. Ставши учнем української гімназії у Львові, брав активну участь у житті Пласту, відбував і влітку, і взимку довгі мандрівки лісами Львівщини, навчався добре орієнтуватися в терені, досконало вивчив вулиці і провулки Львова, а з переїздом батьків до Радехова освоїв й т. зв. Галицьку Волинь. Ще з гімназійних років, будучи членом УВО, захоплюючись спортом і розширюючи коло своїх знайомств (плавання, футбол, волейбол, лижі)⁸ він водночас підшукував і виховував собі майбутніх бойовиків.

Уже 1926 р. Р. Шухевич виконав атентат на польського шовініста – шкільного куратора Собінського, далі організував вдалий замах на комісара польської поліції Чеховського, акцію 1932 р. в Городку, акцію-протест супроти більшовицького

² Сучасність. - 1992. - №11. - с. 66.

³ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. - Київ, 1994.

⁴ Сергійчук В. ОУН-УПА в роки війни: Нові документи і матеріали. - Київ, 1996.

⁵ Акція "Вісла". Документи/Упорядник і ред. Є.Місило. - Львів; Нью-Йорк, 1997.

⁶ Кентій А.В. Українська Повстанська Армія в 1942-1943 рр. - Київ, 1999. - 787 с.; *Він же*. Українська Повстанська Армія в 1944-1945 рр. - Київ, 1999. - 219 с.; *Він же*. Нарис боротьби ОУН-УПА (1946-1956 рр.). - Київ, 1999. - 111 с.

⁷ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр.: Документи, матеріали, спогади: У 3-х томах / Відп. ред. Ю.Сливка. - Львів, 1996 - 2002. - Т.1. - 752 с., Т.2. - 540 с., Т.3. - 418 с.

Вже після виголошення доповіді на конференції побачили світ низка інших цікавих праць, серед яких слід відзначити: Киричук Ю.А. Український національний рух 40-50-х років ХХ ст.: ідеологія і практика. - Львів, 2003. - 464 с., іл.

⁸ У 30-х роках Р.Шухевич встановлював рекорди Українського Спортивного Союзу. Про це див.:

Ващеба О.М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні - Івано-Франківськ. - 1997. - с. 196-197.

голодомору 1933 р. (виконавець М.Лемик) та взяв участь у замаху на міністра внутрішніх справ Перацького.

Водночас Р.Шухевич пильно вчився, присвячуючи найбільше часу здобуттю військового фаху. Він глибоко простудіював історію воєн і воєнного мистецтва, вивчав військову справу, яку практично освоював ті під час служби у польській армії. Як відомо, закінчити школу підхорунжих не зміг через підозру в неблагонадійності. Окрім того, він студіював інженерну справу в політехніках Львова і Гданська, а для поглиблення військових знань неодноразово виїздив закордон.

Значне місце у військовій біографії Р.Шухевича посідає його діяльність на Закарпатті у 1938-1939 р. Динамічні події на цьому невеличкому клаптику української землі, які сталися після державно-політичних змін в Чехо-Словаччині, привернули особливу увагу Крайової Екзекутиви ОУН. Через кілька місяців після звільнення за амністією 1937 р. з польської в'язниці Р.Шухевич нелегально переходить на Закарпаття і під псевдонімом "Щука" розпочинає активну працю в генеральному штабі, який очолював один з ідеологів ОУН, військовий референт Крайової Екзекутиви, автор студій "Українська воєнна доктрина", "Воєнне значення і стратегічне положення Закарпаття" Михайло Гузар-Колодзінський. На той час у штабі працювали також Зенон Коссак, поручник Чорний (Гриць Барабаш), четар Кріс (Левко Крисько)⁹ та інші. Будучи старшиною для окремих доручень, Р.Шухевич часто їздив до Праги, Відня, Берліна, а завдяки його домовленостям з українськими підприємцями Галичини роздобуто кошти на обмундирування і озброєння 6-ти тисяч бійців Карпатської Січі. На Закарпатті Р.Шухевич познайомився з Олегом Ольжичем (Кандибою), який виконував там доручення Проводу¹⁰.

Вийшовши з оточення завдяки випадковому збігові обставин, Р.Шухевич через Румунію і Югославію перейшов до Австрії і був призначений Проводом ОУН зв'язковим в Данцігу (Гданську) для земель під Польщею. Там його застав початок Другої світової війни. На цей час Р.Шухевич практично закінчив своє навчання, став одним з провідних і найкраще вишколених діячів ОУН.

Отримавши ґрунтовні загальні і військові знання, маючи велику практику підпільної діяльності як референт зв'язку з українськими землями в СРСР (1939-1940), а з весни 1941 р. будучи крайовим провідником на західних окраїнах українських земель (Посяння і Лемківщина), Р.Шухевич добре розумів геополітичне місце України в планах Гітлера і Сталіна, виступав за безкомпромісну боротьбу проти обидвох диктаторів. Мав рацію З.Карбович, Я.Стецькотвердячи: "Власне ген. Роман Шухевич-Чупринка своєю геніяльною інтуїцією воєнного стратега-політика і державного мужа-революціонера збагнув змісл сучасної доби і був розгорнув всенародне повстання до небувалих розмірів. Разом з тим, він поєднав національну ідею із соціальною в одну цілість. Як відомо, під його керівництвом ОУН, ініціатор організації УПА, поставили особливий наголос на соціальний аспект революції. Тому УПА стала на захист всебічних інтересів як нації, так і одиниці. Захищала український народ від насильницького вивозу німцями і москалями на каторжні роботи відбирала від окупантів контингенти, що їх вони терором забирали, головно в українських селян, виступили проти плянів гітлерівських і московських наїзників використовувати український народ у війні як "гарматне м'ясо", словом – повністю захищала його соціально-економічні інтереси"¹¹. Водночас як політик він використовував будь-які можливості, щоб підготувати кадри для майбутньої збройної боротьби. Причому ці

⁹ Псевдоніми розшифровано на підставі свідчень Євгена Стахова

¹⁰ *Кравців Б.* Людина і вояк. В другу річницю смерті сл. п. Романа Шухевича – Чупринки. – Нью-Йорк, 1952. – С. 100-101.

¹¹ Карбович З. Два світи – два символи// *Визвольний шлях.* – 1970. – Кн. 4. – С. 174.

його дії виконувалися за дорученням і згодою проводу ОУН. Маю на увазі організацію низки військових курсів у Кракові, де Р.Шухевич, до речі, відбув курс вищих офіцерів, а також його участь у керівництві т. зв. "українського батальйону "Нахтігаль", де пройшли вишкіл найкращі представники молоді, які потім поповнили старшинський склад УПА. Він добре розумів, коли і куди необхідно скеровувати фахових військовиків. Як ілюстрацію наведу спомини сотника В.Грабенка "В рядах УПА на Костопільщині (Спомини з 1944 року)": "Десь у березні 1943 р. я дістав виклик через зв'язкового від к-ра нашого куреня, Романа Шухевича, зголоситися у Львові. Зв'язковий подав адресу, кличку і до кого зголоситися. На цю адресу прибули ще мої добрі знайомі з куреня – Михайло Дуда ("Троменко"), пізніше сотенний у Перемиському повіті, та Дмитро Корда ("Кінаш"), сотенний у Дубенщині на Волині. На зустрічі к-р Р.Шухевич спочатку розпитав про ситуацію і настрої населення. Опісля він поінформував нас, що на Волині почалася відверта збройна боротьба проти німців і твориться УПА. Там потрібно військовиків, які будуть викошколювати добровольців чи очолять бойові відділи. Тож він запропонував нам перейти на Волинь та вступити до УПА. Ми погодилися. Тоді к-р Р.Шухевич дав нам супровідного листа й поінформував, коли й де ми маємо зголоситися"¹².

Великий політичний резонанс мало приєднання для спільної боротьби проти німців і більшовиків вояків різних національних відділів, які були сформовані при німецькій армії. Ці відділи неохоче воювали проти УПА, але й перебіжчиків від них на бік повстанців було мало – на особовий склад впливала німецька пропаганда, нібито полонених українські повстанці знищують. У червні 1943 р. головне командування УПА видало свій перший заклик російською мовою до грузинів, що мало великий успіх. Пізніше таке звернення друкують мовами інших народів, які вже на той час були в УПА. Ці звернення друкувалися навіть в Одесі. Вже у вересні 1943 р. вояки окремих національностей розпочали творити однонаціональні відділи – перші відокремилися азербайджанці, а в жовтні 1943 р., до УПА перейшов увесь азербайджанський батальйон зі Здолбунова.

За ініціативою УПА і на території, їй підпорядкованій, 21-22 листопада 1943 р. відбулася Перша конференція поневолених народів Сходу Європи і Азії, в роботі якої неофіційно взяв участь Р.Шухевич. Вироблено низку політичних і практичних організаційних ухвал, спрямованих на поширення спільної боротьби супроти імперських амбіцій Москви і Берліна. Стратегічне мислення Р.Шухевича проявилось в замиренні з мадярами, румунами і частково з поляками, а така політика у 1943-1944 рр. значно підвищила можливості УПА. Заступивши посаду головного командира УПА і обравши свідомо шлях боротьби на два фронти, Р.Шухевич поставив завдання орієнтації виключно на власні сили. Послідовно здійснено дуже важливий і серйозний перехід з віджилих методів, мобілізації сил, яка ґрунтувалася на орієнтації тільки на кадри організації, а перейдено на методи опори на широкі народні маси. Як справедливо констатує В.Янів, "ОУН саме під проводом Шухевича перейшла шлях від індивідуального терору до масової боротьби, і це найкраще говорить про глибоку еволюцію, вповні узгоджену з законами божественної науки і не викликаючу ніякого сумніву"¹³.

До найголовніших політичних проблем, які втілював у життя Р.Шухевич, належить скликання 11–15 липня 1944 р. після ґрунтовної підготовки на Самбірщині установчого Великого збору Української Головної Визвольної Ради. Як свідчить Р.Шухевич у своїй статті "До генези Української Головної Визвольної Ради", план утворення всеукраїнського, загальнонаціонального політичного центру зродився в колах

¹² Літопис УПА. – Торонто, 1984. – Т.5. – С. 68.

¹³ Янів В. Шухевич – Чупринка. Людина і символ. – Мюнхен: "Молоде життя", 1950. – С.77-78.

Головного командування УПА восени 1943 р., а весною 1944 р. утворено Ініціативний комітет”¹⁴. “... Наближення до кінця війни між окупантами України – гітлерівською Німеччиною і большевицькою Москвою, та, у зв’язку з цим, можливість заіснування догідної ситуації для української визвольної справи, значний зріст ваги української проблеми внаслідок визвольної боротьби українського народу – всі ці моменти спонукали Головне командування УПА заініціювати акцію в напрямі утворення загальнонаціонального всеукраїнського політичного центру, який взяв би на себе найвище політичне керівництво визвольною боротьбою за Українську Самостійну Соборну Державу та репрезентував би цю боротьбу назовні.”¹⁵ Розроблено основні пункти політичної платформи, що мала стати основою формування нового політичного представництва: беззастережно визнати ідею Української Самостійної Соборної Держави як найвищу ідею українського народу; визнати революційні методи боротьби за Українську Самостійну Державу також доцільними методами визвольної боротьби; здекларувати своє вороже наставлення супроти московських більшовиків та німців як окупантів України; визнати демократію як державний принцип Представництва.¹⁶ До речі – засади демократії в діяльності ОУН закладено ще на III Великому зборі 1943 р. з ініціативи Р.Шухевича.

Створення УГВР мало виняткове політичне значення, оскільки сформовано керівний орган не однієї партії, а усієї воюючої України. Місце перебування УГВР – Україна. З ініціативи керівника виконавчого органу – Генерального секретаріату, та генерального секретаря військових справ Р.Шухевича УГВР затвердила “Присягу вояка УПА”, яку зобов’язано перевести у всіх військових відділах. Цей крок практично засвідчив, що УПА, склавши присягу, перетворилася в регулярні збройні сили України, військова структура яких завершилася у листопаді 1943 р.

Від часу створення УГВР саме цей орган ухвалював усі стратегічні рішення, як, наприклад, демобілізацію та поступовий перехід особового складу у збройне підпілля, бойкот виборів, а також проводив підвищення військових ранг, відзначення за участь у бойових діях та працю в підпільній мережі. Якщо практичні деталі і особливості проведення демобілізації мали свою специфіку в різних частинах дислокації, то ухвала УГВР і Головного командування на чолі з Р.Шухевичем після “великої блокади 1945-1946 рр.” (тривала майже 6 місяців) про проведення демобілізації військових відділів з червня 1946 р. переслідувала стратегічну мету: зберегти людей. Попри вкрай складні обставини боротьби з загонами НКВД, воякам треба було скріпити підпільну мережу. Демобілізовані вояки у 1946-1949 р. поступово переходили у збройне підпілля, допомагали мережі ОУН організувати масштабні акції протесту (бойкот т. зв. “виборів”, зрив колективізації, тощо), проводячи періодичні наскоки на районні центри і відділи НКВД.

Після виходу у світ брехливого антиукраїнського двотомного опусу Владислава і Єви Семашків про події на Волині в 1943-1944 рр.¹⁷, тобто про т. зв. українсько-польську різню, винними в якій колишній агент спецслужби 27 дивізії АК (та й дуже імовірний агент НКВД Семашко – старший) вважає винятково українців ситуація в Польщі, що її спричиняв вихід у світ цієї далеко не наукової книжки, змусила низку дослідників в Україні взятися до висвітлення цього питання (Я.Ісаєвич, Я.Царук, В.Сергійчук, І.Льюшин та ін.). Не місце тут досліджувати “Хто почав першим”, “Хто

¹⁴ Бюро інформації УГВР. – Р.1. – Вип.2. – Серпень 1948. – С.9. Передрук

¹⁵ Українська Головна Визвольна Рада. Збірка документів за 1944-1950 // Причинки до суспільного мислення. – Торонто, 1989. – Ч.1. – С.54.

¹⁶ Бюро інформації УГВР. – Р.1. – Вип.2. – Серпень 1948. – С.9. Передрук

¹⁷ *Siemaszko W., Siemaszko E. Ludobójstwo dokonane przez nacjonalistów ukraińskich na ludności polskiej Wołynia 1939 - 1945*. - Warszawa: W-wo Borowickie, 2000. - Т.1 – 998 s., Т.2. – go 1001-1434 s.

винен”, але документи, насамперед комунікат Проводу Організації Українських Націоналістів (С.Бандери) про польсько-українські відносини цього часу, однозначно свідчать, що Провід ОУН і УПА до злочинів проти мирного населення стосунку не мав, а навпаки, робив усе можливе, щоб цю різню спинити.

Цитую тільки децицю з надзвичайно документа нашого національно-визвольного руху: “Як по одному, так і по другому, польському і українському, боці знайшлися елементи, що дали себе втягти свідомо чи несвідомо до чужого воза (Москви і Берліна – як вище – *Б.Я.*), і виконували роботу, що крім шкоди для національних інтересів власних народів, нічого іншого принести не може. Провід ОУН самостійників заявляє: ОУН самостійників-державників неодноразово в своїх офіційних публікаціях займала становище до польського населення на українських землях та до українсько-польських відносин взагалі і своє негативне становище до тих форм боротьби, що їх згадані події виявляють. Ні український народ, ні Організація нічого спільного з тими масовими убивствами не мають. Польсько-українська різня лежить сьогодні в інтересі Німеччини, а в першу чергу – в інтересі большевицької Москви, яка шляхом взаємного фізичного винищування українців і поляків змагає до тим меншого поневолення обох народів та заволодіння їхніми землями. Провід ОУН самостійників-державників осуджує акти взаємних масових убивств, звідки вони не походили б, і взиває все українське громадянство бути чутним на ворожу інспірацію та дотриматись постави, яку диктує інтерес національно-визвольних змагань українського народу. Заразом Провід ОУН самостійників-державників апелює до польського населення здержатись від усяких форм протиукраїнських виступів та чинно їм протистояти. Усі самочинні акти терору, звідки вони не виходили б, Провід ОУН самостійників-державників уважатиме чужою агентурною роботою і буде їх рішучо поборювати. Постій, жовтень 1943 р. Провід Організації Українських Націоналістів Самостійників-державників.¹⁸

На жаль, важко відшукати аналогічний документ від лондонського еміграційного уряду генерала В.Сікорського чи Головного командування Армії Крайової. Разом з тим звіти командира АК генерала Т. Коморовського підтверджують, що керівництво ОУН-УПА та особисто Роман Шухевич стояли осторонь акцій геноциду проти поляків¹⁹.

Почавши розбудовувати свої структури в Галичині тільки в середині 1943 р., ГВШ та командування УПА-Захід скерувала основні сили в Карпатській регіон. Це було зумовлено насамперед придатністю терену для ведення партизанської боротьби, а також тією обставиною, що у зв'язку з новим шматуванням українських етнічних територій тепер вже між СРСР і маріонетковим Тимчасовим комітетом Національного визволення Польщі. 9 вересня 1944 р. між урядом УРСР і Комітетом у Любліні була підписана угода про українсько-польський кордон і взаємне переселення українського населення з Польщі до УРСР, а польського – з УРСР до Польщі. За т.зв. “соціалістичний вибір” Польщі за рішенням Сталіна назавжди передавалося 17 повітів Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя, де назагал мешкало майже 1 млн.

¹⁸ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття. Нариси політичної історії. – Київ: Либідь, 1993. – С. 275-277. На моє переконання, автором цього документ, а саме такої його редакції, був Р. Шухевич.

¹⁹ Генерал Т.Коморовський 19 серпня 1943 р. повідомив Центру: “Організація різні неодноразово підтримується місцевим апаратом ОУН, опанованим знизу радянськими диверсантами. Йому також належить приписати відозву від 18 травня, яка покладає відповідальність за випадки [геноциду] на Польщу і вислуговування [жертв] перед Німеччиною, і до поширення різні. Націоналістичний Провід не панує над низами. Бульба, як і Роман Шухевич, керівник бандерівського легіону 1941 [р.], шукав в червні ц.р. порозуміння з волинським окружним делегатом [Армії Крайової], відмовляючись від різні, подібно як і львівське керівництво бандерівців” (Armia Krajowa w dokumentach. 1939-1945. – Т. III. Kwiecień 1943-lipiec 1944. – Londyn: Studium Polski podziemnej, 1976. – S. 59.)

українців²⁰. Якщо додати, що на теренах Закарпаття розпочався терор супроти українців і з боку антикомуністичної Армії Крайової (АК), то Головне командування УПА просто вимушене було перекинути свої значні сили саме туди.

На початку 1945 р. Головний військовий штаб УПА на чолі з генералом Тарасом Чупринкою перебував на Золочівщині. Про це ми маємо свідчення командира відділу особливого призначення "УПА-Схід" Костя Гіммельрайха ("Шелест", "Кий"), родом з Київщини, колишнього старшини Червоної армії. Після вишколу у старшинській школі "Олені" в Карпатах, К.Гіммельрайх разом з 18-ма випускниками отримав наказ йти в розпорядження ГВШ УПА, в район с. Скварява, що на Золочівщині. Зустріч з Тарасом Чупринкою і приділ на посаду командира відділу особливого призначення, метою якого було взяти Київ після початку ймовірної війни між СРСР і американо-французько-англійським блоком, відбулася на початку січня 1945 р. біля с. Тростянця між Підгайцями і Рогатином (на нашу думку це було, мабуть, у лісовому горбкуватому масиві між Тростянцем і Липицею). Проте надії на війну між СРСР і альянтами швидко розвіялася, і вже з вересня 1945 р. К. Гіммельрайх з рейдом пішов на Захід.

Описуючи своє перебування на Золочівщині, К.Гіммельрайх фіксує картину, як діяли структури УПА і підпілля на тих теренах. "В невеличкому селі Гологори наша група зупинилась на декілька днів... Тут мушу коротко сказати, що я тоді дуже дивувався організації підпільної адміністрації, базованої на мережі ОУН. Не було жодного найменшого села без станичного і станичної, без якогось хоч і примітивного, але санітарного пункту. В кожному найменшому селі було декілька зв'язкових, що тримали постійний зв'язок з околицьніми селами. В кожному селі була своя боївка, що вела розвідку й охорону села. Декілька сіл, як правило, мали самооборонні кущові відділи (СКВ), називані популярно теж кущовими боївками. Така кущова боївка іноді налічувала до сотні осіб. Вони переважно стаціонували в лісах поміж селами, де мали землянки і бункери. В місцях їхнього постюю перебувало завжди не менше однієї третини всієї боївки. Це було місце збору в разі якоїсь тривоги всієї боївки. І лише під час великих облав вони розходились по своїх селах, де кожен мав криївку.

Організація всього підпілля була взірцева. Навіть підпільна пошта, і та працювала. Посилали листи чи замовлення й той лист мандрував від села до села, з рук одного зв'язкового до другого. Правда, така пошта потребувала багато часу, але лист неодмінно потрапляв у призначене йому місце... Місцева розвідка досконало знала, що діється навколо²¹.

Про ефективну діяльність підпільної мережі ОУН на Брідщині і Золочівщині свідчить те, що після оточення влітку 1944 р. у Брідському котлі усього німецького угруповання, куди входила і дивізія "Галичина", до УПА перейшло близько 1 тис. дивізійників²². І це в той час, коли у зв'язку з підходом лінії фронту командування УПА передислокувало свої відділи у безпечніші місця. Факти свідчать, що попри негативне ставлення ОУН-Р (бандерівців) до ідеї творення дивізії, підпілля мало з дивізійниками зв'язок і в дивізії діяли його клітини. Про безчинства червоних партизанів свідчать самі ж радянські архіви. Пияцтво, грабунки, терор були буденним явищем в партизанських загонах Сабурова, Медведева та ін. А окремі загопи отримували навіть поіменні списки т.зв. "самостійних націоналістів ОУН, подлежащих уничтожению" як це мав загін Чепіги²³.

²⁰ Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XXст. - Київ: Генеза, 1996. – с. 267-268.

²¹ Літопис УПА. – Т. 15. – Торонто, 1987. – с. 200. Там само. – с.202, 208

²² Про це детальніше див.: Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. – с. 199-214.

²³ Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917-1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. – Кн.2. – Київ, 1994. – с. 362 – 364, 371 – 378 та ін.

Аналізуючи масив опублікованих досі документів про діяльність червоних партизанів доходимо до висновку, що збір даних про діяльність ОУН і УПА, створення прорадянської агентурної мережі та нищення українського підпілля було найголовнішим завданням, яке Москва ставила перед усіма партизанськими формуваннями²⁴.

Успішно протистояти діям червоних партизанів змогли тільки добре організовані підпільні структури та дії Служби безпеки УПА²⁵.

Практика боротьби з червоними партизанами була складною, це тема окремого спеціального дослідження, але вона дасть змогу опрацювати багато тактичних методів, які особливо пригодилися пізніше в боротьбі з загонами НКВД.

Рейдами називали швидкі марші окремих відділів по теренах, не охоплених повстанським рухом. Практикування таких акцій розпочалося з весни 1945 р., отже у їх розробці взяв участь Р. Шухевич. Перші рейди по Польщі провів відділ "Галайда П" (командир Куліш) і дійшов майже до самої Варшави, а відділ "Холодноярці" (командир Град) рейдував по Закарпаттю. Влітку 1945 р. відділ "Вовки" пішов у рейд на Підляшся, "Помста Полісся" успішно рейдував по Берестейщині та Пинщині. Великий успіх мав перший рейд у Словаччину під загальним керівництвом командира ТВ "Маківка" Андрієнка (Олександра Луцького). Другим таким же успішним рейдом був рейд, проведений весною 1946р. під командуванням Мирона (Володимира Гошка), коли повстанці відвідали понад 100 сіл, де організовували мітинги і бесіди з населенням.

Завдання, яке ставилося перед рейдуючими частинами, – пропаганда, ідей українського національно-визвольного руху, створення умов для активізації революційних сил і створення протидержавних настроїв широких мас людності²⁶.

Для проведення цих акцій Головне командування розробило "Інструкцію для командирів рейдуючих відділів" та "Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд в Словаччину" (надруковано в журналі "До Зброї, ч.2-3. за 1947р.). У зв'язку з виселенням з Закерзоння у другій половині 1947 р. –1948 році українського населення загонами УПА змушені були перебраться в Україну або йти на Захід. Перехід озброєних відділів до Німеччини та Австрії – а це майже 1500 км в умовах переслідування комуністичної влади Польщі і Чехословаччини, без карт і знання терену – змусило Захід повірити в реальність боротьби проти сталінського режиму на теренах України. Велике пропагандивне значення мали також рейди УПА в 1947–1950 рр. до Східної Пруссії та Румунії, які відбулися успішно.

Отже, організація рейдів бойових загонів УПА, які спланувало і провело Головне командування на чолі з генералом Р. Шухевичем, виконало і тактичні завдання, і свою стратегічну мету – надати збройній боротьбі українського народу міжнародного резонансу, що був дуже небажаний для більшовицького режиму. Ми вже цитували В.Янева, який вважав найбільшою заслугою Р. Шухевича те, що під його керівництвом ОУН перейшла від індивідуального терору до масової боротьби²⁷. Отже, саме так вирішив генерал "найстратегічнішу задачу" українського національного руху. Разом з тим Р. Шухевич зробив вагомий внесок у розвиток воєнної науки: 1. Завершення структури УПА (листопад 1943р.), створення Головної команди та її

²⁴ Про це детальніше див.: *Полянський О.* Армія нескорених: До 60-річчя УНУПА. – Тернопіль: "Підручники і посібники", 2002. – С.24-26.

²⁵ Про т. зв. "стратегію і тактику" більшовицьких партизанів див.: *Клюков В.М.* О стратегии и тактике советских партизан в борьбе против фашистских оккупантов на Украине (1941-1944). – Киев, 1994. – 74 с. (Историч. тетради Інститута історії України НАН України).

²⁶ *Гриневич В., Гриневич Л., Якимович Б. та ін.* Історія українського війська 1917-1995. – Львів, 1996. – С. 657 – 667.

²⁷ *Янів В.* Шухевич – Чупринка. Людина і символ. – Мюнхен, 1950. – С.77-78.

головного військового штабу, якому підпорядковувалися всі тактичні відділи та територіальні з'єднання, утворення трьох генеральних воєнних округ: УПА – Північ; УПА–Захід; УПА–Південь. 2. Структурування Головного штабу на 7 відділів: I-й – оперативний; II-й – розвідчий; III-й– постачання; IV-й – персональний; V-й – вишкільний; VI-й– політичного виховання; VII-й – військових інспекторів. Кожен відділ ГВШ мав свої чітко визначені функції і працював за схемою функціонування генеральних штабів регулярної армії з відповідною специфікою збройної боротьби. Інструкції щодо діяльності ГВШ чітко регламентували його роботу. Наприклад, відділи ГВШ мали перебувати на віддалі один від одного не менше як п'ятигодинного нічного переходу. Документи, які мали бути у відділах, стосувалися тільки оперативних тактичних дій тощо. Це не давало змоги ворогові знищити ГВШ однією воєнною операцією та паралізувати діяльність усієї УПА. 3. Поділ трьох Генеральних округ на воєнні округи (ВО). З початком 1944 р. існувало 11 ВО, кожна ВО ділилася на тактичні відтинки (ТВ) зі своїм командуванням. Така структура ГВШ та територіального поділу усієї армії була продумана та впродовж тривалого часу діяла доволі ефективно. 4. Плекання української військової терміносистеми документів. Як професійний військовик, Р.Шухевич добре розумів, що армія мусить мати статuti, які б регламентували насамперед її бойові дії. Розуміючи, що бойові статuti Червоної армії є фаховими, вирішено видати особливо важливі документи українською мовою. Так, у 1944 р. в перекладі Д.М.Б. воїни УПА отримали “Бойовий правильник піхоти”(переклад “Боевого устава пехоты” 1943 року)

Військова термінологія, яку вжито у цьому “Правильнику”, є зразковою. Я ознайомився з багатьма наказами генерала Р. Шухевича і можу констатувати, що усі ці документи відзначаються високою фаховістю, ясністю викладу і, передовсім, чистотою української військової мови. Вони не йдуть у ніяке порівняння з наказами нашого Міністерства оборони, з чинними сьогодні статутами Збройних Сил України.

Очевидно, Р.Шухевич був знайомий в рукописі з працею командира старшинської школи “Олені-1” Хмеля, “Українська партизанка”, яка побачила світ у виданні ЗЧ ОУН у 1959 р. У цій невеликій за обсягом книжці узагальнено досвід багаторічної повстанської війни, вона є цінним джерелом до історії української військової науки. Про захоплення генерала чіткими формулюваннями і політичних, і військових термінів, мені особисто розказував Петро Дужий. А це свідчить, що генерал Р. Шухевич був людиною високої культури, усвідомлював вагу слова, розумів, що розвиток національної військової терміносистеми є одним з важливих аспектів того, що мав робити Головний військовий штаб УПА.

Я вже говорив про сміливість і безкомпромісність генерала. Врешті, своєю смертю на рідній землі він до кінця сповнив свій моральний обов'язок перед десятками тисяч своїх товаришів зброї, які полягли в боротьбі за Українську державність.

Як людина він, очевидно, міг помилятися, але рішучою волею долав свої помилки. Був час, коли Р. Шухевич справді вірив, що Західні держави розпочнуть війну з Радянським Союзом і робив усе можливе, щоб використати цю можливість якнайкраще. Що цього не сталося – не вина ні Проводу національного руху, ні Головного командування УПА, які очолював генерал Тарас Чупринка. США та їх союзники, виходячи із власних інтересів, не почали війни з більшовиками ні в 1946, ні в 1947 роках, ні пізніше – цю війну власними силами ще багато років вела Українська Повстанська Армія. Але генерал Р.Шухевич не допустив помилки в стратегії. У те, що радянська імперія розвалиться він вірив, а в тому, що вона таки впала, є велика заслуга кожного підпільника ОУН, кожного вояка УПА, врешті кожного українського патріота.

Роль генерала Романа Шухевича в організації УПА, формуванні стратегії і тактики повстанської війни – незаперечна. Після його смерті втрачено найголовніше –

мозковий центр, який володів ситуацією в краї, мав широко розгалужену агентурну мережу, включаючи зв'язки із закордоном. Його загибель дозволила органам МДБ заслати своїх агентів в Німеччину, Англію, провести арешти зв'язкових, яких скеровували ЗЧ ОУН, ще до смерті Сталіна перевести організовану боротьбу українського підпілля у розрізнений опір окремих груп²⁸. Тому детальне дослідження життя і діяльності Р.Шухевича додасть багато нових сторінок до розуміння масштабів збройного опору УПА, організації підпілля, розуміння тих обставин, в яких довелося йому упродовж майже восьми років керувати збройною боротьбою супроти гітлерівського і сталінського режимів.

SUMMARI

B. Jakymovych. Roman Shukhevych- strategist and tactist of the revolt armies.

Article is telling about the legendary UPA commander Roman Shukhevych- Tur, Shchuka, Lozovsky. Author is dispersing a myth about R. Shukhevych, which appeared in the Soviet historyography. Article is analysing the modern historical literature and shows the new archives documents which describe a figure of Roman Shukhevych- strategist and tactist of the revolt struggle of the ukrainian people.

²⁸ Судоплатов П. Разведка и Кремль: Записки нежелательного свидетеля. – Москва, 1996. – с. 305-308.